

MISIR'DA MODERN ŞİRİN DOĞUŞU VE ŐİR EKOLLERİ

Dr. Muhammed ÇETKİN

Kitabın Adı : MISIR'DA MODERN ŞİİRİN DOĞUŞU VE ŞİİR EKOLLERİ
Editör : Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ
Yazar : Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ÇETKİN

1. Baskı : Aralık 2022 ANKARA

Yayın Yönetmeni : Sinem ZORLU
ISBN : 978-625-6371-55-2
Yayın No. : 1855

© Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ÇETKİN

Tüm hakları yazarına aittir. Yazarın izni alınmadan kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, çoğaltılması yapılamaz. Yalnızca kaynak gösterilerek kullanılabilir.

SONÇAĞ AKADEMİ

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/49 İskitler 06070 ANKARA

T / (312) 341 36 67 - GSM / (533) 093 78 64

www.soncagyayincilik.com.tr

soncagyayincilik@gmail.com

Yayıncı Sertifika Numarası: 47865

BASKI VE CİLT MERKEZİ

UZUN DİJİTAL MATBAA, SONÇAĞ YAYINCILIK MATBAACILIK TESCİLLİ MARKASIDIR.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48 İskitler 06070 ANKARA

T / (312) 341 36 67

www.uzundijital.com

uzun@uzundijital.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
GİRİŞ	9
1. MİSİR'DA MODERN EDEBİ AKIMLAR	9
2. MODERN AKIMI ETKİLEYEN SİYASAL ETMENLER	10
2.1. Fransa'nın Mısır'ı İşgal Etmesi	10
2.2. Napolyon Bonapart'ın Mısır Seferi.....	11
2.3. İşgal Dönemi Arap Edebiyatının Durumu	17
2.4. İşgalin Edebiyata Etkileri	18
2.5. Osmanlı Döneminde Arap Edebiyatı	26
2.6. İngilizlerin Mısır'ı İşgali	29
3. MODERN AKIMI ETKİLEYEN KÜLTÜREL ETMENLER	39
3.1. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri.....	42
3.2. Matbaa	50
3.3. Arap Gazeteciliği ve Dergiciliği.....	55
3.4. Mısır'da Arap Gazeteciliği ve Dergiciliği	62

BİRİNCİ BÖLÜM

MİSİR'DA MODERN ŞİİRİN DOĞUŞU

1.1. MODERN ARAP ŞİİRİNİ ETKİLEYEN BATILI EDEBİ AKIMLAR	73
1.2. ARAP ŞİİRİNİN ESARETTEN KURTULMASI.....	81
1.3. MODERN ŞİİRDE YENİLİKÇİ HAREKETLER.....	93
1.4. MODERN ŞAİRLERİN NAHDA ŞİİR VE EDEBİYATINA KATKILARI	96

İKİNCİ BÖLÜM

MİSİR'DA MODERN ŞİİR EKOLLERİ

2.1. İHYA EKOLÜ	99
2.1.1. Vaḥdetu'l-kaşîde Meselesi	104

2.1.1.1. Batı Eleştirmenlerine Göre Vaḥdetu'l-ḩaṣîde	105
2.1.1.2. Modern Arap Şiir Eleştirmenlerine Göre Vaḥdetu'l-ḩaṣîde	107
2.1.2. Ekolün Şairleri	110
2.1.2.1. Mahmûd Sâmi el-Bârûdî.....	110
2.1.2.2. Hâfız İbrâhim	117
2.1.2.3. Ahmed Şevkî.....	124
2.2. İBDÂ'İYYE EKOLÜ-ROMANTİZM	131
2.3. APOLLO EKOLÜ	135
2.3.1. Ekolün Şairleri	139
2.3.1.1. Halil Muṭrân	139
2.3.1.2. Ahmed Zekî Ebû Şâdî	146
2.4. DÎVÂN EKOLÜ.....	151
2.4.1. Dîvân Ekolünün Dağılışı	156
2.4.2. Ekolün Şairleri	158
2.4.2.1. 'Abbâs Mahmûd el-'Aḩḩâd	158
2.4.2.2. Abdurrahman Şükrî	168
2.4.2.3. İbrâhim Abdülkadir el-Mâzinî	177
2.5. SEMBOLİZM	187
2.5.1. Ekolün Şairleri	190
2.5.1.1. Bişr Fâris (1907-1963).....	190
2.5.1.2. Hasan Kâmil eş-Şayrafî	194
SONUÇ	199
KAYNAKLAR	211

ÖNSÖZ

Yapısında zorluk ve edebi zevki bir arada bulabileceğimiz bir sanat türü olan şiir, yazılması ve anlaşılması zor bir iştir. Hal böyle iken şiir üzerine bir çalışma yapmanın sabır, özen ve dikkat gerektiren meşakkatli bir uğraş olduğu muhakkaktır. Hele bu konu Mısır'da Modern Arap Şiiri olması ise bu alanda çalışmayı daha da zorlaştırmaktadır.

Arap şiiri Cahiliye döneminden Abbasiler döneminin sonuna kadar devam eden yaklaşık sekiz asırlık uzun bir süre içerisindeki çeşitli devrelerde takip ettiği gelişme çizgisini daha sonraki yıllarda koruyamamış, edebiyat tarihçileri tarafından çöküş dönemi diye adlandırılan ve 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarına kadar devam eden yaklaşık beş asırlık süre içerisinde eski gücünü büyük ölçüde kaybetmişti. Ancak 1798'de Napolyon'un Mısır'ı ele geçirmesinden sonra Batı kültürü ile yakından temas kurulmuş ve Batı medeniyeti, Fransızların Mısır'dan çekilmesinden sonra ilk etkisini Mısır'da göstermişti. Bu etki daha çok bilim ve teknik alanında kendisini göstermiş, edebiyat alanında, özellikle şiirde 19. asrın ilk yarısına kadar hissedilir bir gelişme olmamıştı.

Bunun birçok farklı sebebi olabilir. Bunlardan bir tanesi de şiirin felsefi ve edebi arka planının karmaşıklığı ve tartışmalı oluşu, bir yönüyle kültürel mirasla, diğer yönüyle de Batı kaynaklı modern edebiyat akımlarıyla olan iç içeliği olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan Arap şiirinin, en az on yedi asırdan bu yana sahip olageldiği vezinli ve kafiyeli beyit merkezli klasik biçimini ortadan kaldırma girişimlerinin yol açtığı tepkiler konuyu daha da girift ve sorunlu bir hale getirmekteydi. Genelde Arap şiirinin, özelde de Modern Arap

Şiirinin, kapalılık ve anlaşılmazlık özelliğine sahip oluşu da dikkate alınırsa, bu zorluk derecesi daha iyi anlaşılmiş olur.

Sonraki dönemlerde bilim ve teknik alanında görülen gelişmeler, Arap şiiri ve edebiyatı alanında da kendisini gösterdi ve edebi ürünler de kademeli olarak ilerleme kaydetmeye başladı. Bu alandaki yenilik, son derece hızlı bir şekilde gelişti. Bu yenilik hareketinin ilk örneklerini modern ekolün kurucusu ve geliştiricisi Mahmud Sâmi el-Bârûdî'de de görmekteyiz. Arap alemi için çok yönlü bir canlanış ve daimî bir modernleşme akımı anlamına gelen bu dönem müsteşriklerin yanı sıra birçok milletten araştırmacının da dikkatini çekmeye başladı. Biz de bu gerçeklikten hareketle, "Mısır'da Modern Şiirin Doğuşu ve Şiir Ekolleri" konusunu bir kitap olarak çalışmayı faydalı bulduk.

Her şeye rağmen, mükemmellik iddiasından uzak ve eleştiriye açık, hatta yer yer düzeltilmeye ihtiyaç hisseden bazı hatalarımız olabilir. Zira konunun en zor yönlerinden birinin de yeterli ölçüde yer vermeye çalıştığımız Arapça şiir örneklerini, Türkçeye doğru aktarmak olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında, Mısır'da Modern Edebi Akımlar ve bunu etkileyen siyasi ve kültürel etmenlere yer verildi. Ayrıca konuyla ilgili farklı yaklaşımlar karşılaştırmalı ve analitik bir üslupla ele alındı.

Birinci bölümde Arap şiirinin etkilendiği Batılı akımlar, Arap şiirinin esaretten kurtulması, modern şiirde yenilikçi hareketler ve modern şairlerin Nahda şiir ve edebiyatına katkıları incelenmiş ve konuyla ilgili bazı görüş ve düşünceler tespit edilmiştir.

İkinci bölümde ise Mısır'da ortaya çıkmış olan Modern Şiir Ekolleri ele alındı. Öncelikle İhya Ekolü hakkında bilgiler verilmiş, sonrasında bu ekolün görüşleri, şiir anlayışları ve modern şiir ekolleri içindeki yeri üzerinde durulmuştur. Ardından bu ekolün öne çıkmış bazı şairlerinin hayatları ele alınmış ve şiirlerinden örnekler sunulmuştur. Ayrıca yer yer Arap şiirinin modernleşmesine ilişkin temel yaklaşımlar üzerinde durulmuş ve gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler yapılırken Batılı edebi akımların modern Arap şiiri ve şairleri üzerindeki genel etkileri bağlamında hem şiir hem de şairler bazında yer verilen örneklerle somutlaştırılarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Ardından Mısır özelinde İbdâ'îyye Ekolü-Romantizm hakkında bilgiler verilmiş, sonrasında bu ekolün görüşleri, şiir anlayışları ele alınmıştır. Sonrasında da bu ekolden neşet eden Apollo Ekolüne yer verilmiş ve bu ekolün öne çıkan bazı şairlerinin hayatları ortaya konmuş ve şiirlerinden numuneler sunulmuştur.

Akabinde Dîvân Ekolü ele alınmış ve bu ekol hakkında bilgiler verilmiştir. Diğer başlıklarda olduğu gibi sonrasında bu ekolün meşhur bazı şairlerinin hayatlarına değinilmiş ve şiirlerinden örnekler sunulmuştur.

Daha sonra Modern Arap Edebiyatında Sembolizm hakkında bilgiler verilmiş, bu konuda ortaya konan ürünlere değinilmiş, bu ekolün Mısır özelinde temayüz eden iki şairinin hayatları ele alınmış ve şiirlerinden örnekler sunulmuştur.

Çalışma, modern Arap şiirinin özüyle ilgili bazı değerlendirmelere ve elde edilen bazı bulgulara yer verilen sonuçla bitirilmiştir.

İmkân dahilinde az hata ile tamamlamaya gayret ettiğimiz çalışmanın kusursuz olduğu iddiasından uzak olduğumuzu, bu bağlamda yapılacak iyi niyetli ve katkı sağlayıcı eleştirileri memnuniyetle karşılayacağımızı belirtiyor, çalışmanın alana katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Çalışmada emeği geçen ve katkı sunan herkese teşekkür ederiz.

Gayret bizden muvaffakiyet Rabbimizdendir.

Muhammed ÇETKİN

Bingöl, 2022

KAYNAKLAR

- Abâza, Nizâr - el-Mâlih, M. Riyâz. *İtmâmu'l-A'âm*. Beyrut: Dâru Sâder, 1999.
- Abbâs, İhsân. *Fennu's-şî'r*. Beyrut: Daru's-Sekâfe, 3. Basım, 1993.
- Abduh, İbrâhim. *Târîhu'l-vekâi'l-Mışriyye*. Kahire, 3. Basım, 1983.
- Abdullatif Hamza. *Edebu'l-Makaleti's-şuhufiyye fi Mısr*. 3 Cilt. Kahire, ts.
- Abdunnûr, Cebbûr. *el-Mu'cemu'l-edebî*. Beyrut, 1984.
- Adalar, Derya. "Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekölü". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47/2 (16 Ocak 2017), 61-81.
- Akçura, Yusuf. *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*. Ankara, 1988.
- el-'Akkâd, 'Abbâs Mahmûd - el-Mâzinî, İbrâhîm Abdülkâdir. *ed-Divân fi'l-edeb ve'n-naqd*. Birleşik Krallık: Hindâvî, 2018.
- el-'Akkâd, 'Abbâs Mahmûd. *Divân min Devâvîn*. Kahire: Hindâvî, 2013.
- el-'Akkâd, 'Abbâs Mahmûd. *el-Fuşûl*. Kahire: Muessesetu Hindâvî, 2013.
- el-'Akkâd, 'Abbâs Mahmûd. *Ene*. Kahire: Muessesetu Hindâvî, 2013.
- el-'Akkâd, 'Abbâs Mahmûd. *Mecmû'atu a'lâmi's-şî'r*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1970.
- el-'Akkâd, 'Abbâs Mahmûd. *Şu'arâ'u Mısr ve bey'âtuhum fi'l-cîli'l-mâdî*. Kahire: Mektebetu'n-Nahdati'l-Mışriyye, 2. Basım, 1950.
- el-'Akkâd, 'Abbâs Mahmûd. *Vehcu'z-zahîre*. Kahire: Muessesetu Hindâvî, 2014.
- el-'Akkâd, 'Abbâs Mahmûd. *Yes'elûneke*. Kahire: Hindâvî, 2014.
- Aktaş, Sahip - Bedeva, Abdullah. "el-'Akkâd'a Göre Mitolojinin Kaynağı ve Arap Mitolojisi". *Uluslararası Mitoloji Sempozyumu*. 797-808. Ardahan, 2019.
- Aktaş, Sahip. *Arap Edebiyatında Makale ve Temaları ('Abbâs Mahmûd el-'Akkâd Örneği)*. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Alâvine, Ahmed. *Zeylu'l-A'âm*. Cidde, 1998.
- Allen, Roger. *An Introduction to Arabic Literature*. New York, 2000.
- Altunci, Muhammed. *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi'l-edeb*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1999.
- 'Anûtî, Usâme. *el-Hareketu'l-edebiyeye fi bilâdi's-şâm*. Beyrut: Câmîatu'l-Lübniyye, 1970.
- Aristoteles. *Poetika*. çev. İsmail Tunalı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Âşûr, Saîd Abdülfettâh. "Ezher". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 03 Temmuz 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezher#2-egitim-ogretim-ve-sosyal-hayat>
- 'Avîn, Ahmed. *eş-Tabî'atu'r-Rûmânsiyye fi's-şî'ri'l-'Arabîyyi'l-hadîş*. İskenderiye: Dâru'l-Vefâ, 2019.
- Ayyıldız, Erol. "Mâzinî, İbrâhîm Abdülkâdir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/197. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Azeb, Halid - Mansûr, Ahmed. *Maţba'atu Bûlak*. İskenderiye: Mektebetü'l-İskenderiyye, 2005.
- el-'Azme, Nezîr. *Medhal ila's-şî'ri'l-'Arabî el-Hadîş*. Riyad: en-Nâdiyu'l-Edebî es-Sekâfî, 1988.
- el-Bârûdî, Maḥmûd Sâmi. *Divânu Maḥmûd Sâmi el-Bârûdî*. Kahire: Hindâvî, 2014.

- Bedr, ‘Abdulbâsî. *Muḳaddime li-naẓariyyeti’l-‘edebi’l-İslâmî*. Cidde: Daru’l-Menare, 1985.
- Beydilli, Kemal. “Matbaa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 09 Temmuz 2021.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/matbaa#1>
- Beyûmî, Zekerîyya Süleyman. *Ḳıraa cedîde fi târîhi’l-‘Usmâniyye*. Cidde, 1991.
- Brugman, Jan. *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*. Leiden: Brill, 1984.
- Ca’fer, Su’âd Muhammed. *et-Tecdîd fi’ş-şî’r ve’n-naḳd ‘inde Cemâ’ati’d-Dîvân*. ‘Ayn-u Şems Üniversitesi, Doktora Tezi, 1973.
- el-Cebertî, Abdurrahman. *‘Acâ’ibu’l-âşâr fi’t-terâcim ve’l-aḥbâr*. 4 Cilt. Kahire: Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye, 1998.
- el-Cebûrî, Abdullah. “Bîşr Fâris”. *Mevsû‘atu Beyti’l-Ḥikme li-‘alâmi’l-‘Arab fi’l-ḳarneyni’t-tasî‘ ‘aşer ve’l-‘işrîn*. ed. Hamid Cemili vd. Bağdat: Beytu’l-Hikme, 2000.
- el-Ceyyûsî, Selma el-Ḥadrâ’. *el-İtticâhât ve’l-ḥarekât fi’ş-şî’ri’l-‘Arabiyyi’l-ḥadîş*. çev. ‘Abdulvâhid Lu’lu’be. Beyrut: Merkezi dirâsâti’l-vaḥdeti’l-‘Arabiyye, 2. Basım, 2007.
- Cheng-Hsiang, Hsu. *The First Thirty Years of Arabic Printing in Egypt*. University of Edinburgh, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1985.
- Civelek, Yakup. *Ahmed Faris eş-Şidayak Edebi Şahsiyeti ve el-Cevaib Gazetesi*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1997.
- Crhistopher Stone. “Fâris, Bîşr”. *Encyclopaedia of Islam Three*. Leiden: Brill, 2013.
https://referenceworks.brillonline.com:443/entries/encyclopaedia-of-islam-3/faris-bishr-COM_26984
- el-Cum‘a, Abdullah Salih. *‘Uzemâ’ bilâ medâris*. Riyad: Mektebetu’l-‘Abîkân, 6. Basım, 2011.
- Çakır, Mürüvvet Türken. *Modern Arap Şiirinde Apollo Ekolü*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Çetişli, İsmail. *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*. Ankara: Akçağ, 20. Basım, 2020.
- Çolak, Kamil. “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)”. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi* 10/2 (2008), 141-183.
- Çotuksöken, Yusuf. *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1992.
- Dâğir, Yûsuf Es‘ad. *Maşadiru’d-dirâseti’l-‘edebiyye*. 2 Cilt. Beyrut, 1983.
- Ḍayf, Şevkî. *el-Bârûdi râ’idu’ş-şî’ri’l-ḥadîş*. Kahire, 1981.
- Ḍayf, Şevkî. *el-Edebu’l-‘Arabiyyu’l-mu’âşır fi Mısır*. Kahire: Dâru’l-Maarif, 10. Basım, 1992.
- Ḍayf, Şevkî. *el-Fennu ve Mezâhibuhû fi’ş-şî’ri’l-‘Arabî*. Kahire: Dâru’l-Me‘ârif, 13. Basım, 2004.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi - Osmanlı Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2015.
- Demirayak, Kenan. “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı Üzerine Değerlendirmeler”. *Şarkiyat Mecmuası* 26 (24 Nisan 2016), 31-62. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusarkiyat/438163>
- Dervîş, el-‘Arabî Hasan. *en-Naḳdu’l-‘edebiyyu’l-ḥadîş*. Kahire: Mektebetu’n-nahḍa el-Mişriyye, 1995.
- ed-Desûkî, ‘Umer. *fi’l-Edebi’l-ḥadîş*. 2 Cilt. Kahire: Dâru’l-fikru’l-Arabî, 2000.
- Diyâb, ‘Abdu’l-Ḥayy. *Abbâs el-‘Aḳḳâd nâḳiden*. Kahire: ed-Dâru’l-Kavmiyye, 1966.
- Dunne, James Heyworth. *An Introduction to the History of Education in Modern Egypt*. London, 1968.

- Durmuş, İsmail. "Remiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/556-558. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Ebû Şâdî, Ahmed Zekî. *eş-Şu'le*. Kahire: Hindâvî, 2013.
- Ebû'ş-Şebâb, Vâsif. *el-Kadîm ve'l-cedîd fi'ş-şiri'l-'Arabiyyi'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1988.
- Eflâtun. *Muhavere Phaedrus ev 'ani'l-cemâl*. çev. Emîra Hilmî Maţar. Kahire: Dâru Ğarîb, 2000.
- Ekhtiar, Ousama - Sevinç, Eyüp. "Modern Arap Şiirinde Medresetü'd-Divan'ın Teori ve Pratiği Arasındaki Çelişkiler". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (2017), 83-101. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/firatilahiyat/915784>
- Emin, Ahmed. *Zu'âmâu'l-işlâh fi'l-'aşri'l-hadîs*. Kahire, 1948.
- Er, Rahmi. *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi: Şiir-Öykü*. Ankara: Vadi Yayınları, 2012.
- Er, Rahmi. *Modern Mısır Romanı*. Ankara: Hece Yayınları, 2015.
- Eren, A. Cevat. "III. Selim". *MEB İslam Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- el-Fâhûrî, Hännâ. *el-Câmi' fi târihi'l-edebi'l-'Arabî-el-Edebu'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1986.
- el-Fâhûrî, Hännâ. *el-Mûcez fi'l-edebi'l-'Arabî ve târihihi*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Cîl, 3. Basım, 2003.
- el-Fâhûrî, Hännâ. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. Lübnan: Matbaatu Bulsiye, 1953.
- Fâik, Mustafa - Abdu'r-Rizâ, Ali. *fi'n-Nakdi'l-edebiyi'l-hadîs muntalakât ve taţbikât*. Musul: Dâru'l-Kutub li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, 1989.
- el-Fakî, Muhammed Kâmil. *el-Ezher ve eşeruhu fi nahdati'l-edebiyiye el-hadîs*. 3 cilt. Kahire: el-Matbaatu'l-Munîre bi'l-Ezher, 1956.
- Ferîha, Enîs. *Tabsîtu kava'idil-Luğati'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Lubnânî, 1959.
- Gibb, Hamilton. *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Endülüş Yayınları, 1991.
- Goldschmidt, Arthur. *Modern Egypt*. Colorado: Avalon Publishing, 2004.
- Görgün, Hilal. "Mısır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30 Mayıs 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/misir#8>
- Görgün, Hilal. "Şükri, Abdurrahman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/253-254. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Hafâcî, Muhammed Abdulmun'ım. *Dirâsât fi'l-edebi'l-'Arabiyyi'l-hadîs ve medârisuh*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1412/1992.
- Hafâcî, Muhammed Abdulmun'ım. *el-Şaşidetu'l-'Arabiyye beyne't-teţavvur ve't-tecdîd*. Beyrut: Daru'l-Cîl, 1412/1992.
- Hafâcî, Muhammed Abdulmun'ım. *Kışsatu'l-edeb fi Mısr*. 5 Cilt. Beyrut, 1412/1992.
- Hâfız İbrâhîm, Muhammed. *Dîvânü Hâfız İbrâhîm*. nşr. Ahmed Emîn, Ahmed ez-Zeyn, İbrâhîm el-Ebyârî. Kahire: Hey'etu'l-Mısrıyyetu'l-'Âmme li'l-Kuttâb, 3. Basım, 1987.
- Halâvî, Yûsuf. *el-Mu'eşşirâtu'l-ecnebiyye fi'ş-şiri'l-'Arabiyyi'l-mu'âşir*. Beyrut, 1997.
- Halîl, İbrâhîm. *Medhal li-dirâseti'ş-şiri'l-'Arabiyyi'l-hadîs*. Ammân: Dâru'l-Mesîre, 2003.
- Hamza, Abdullatîf. *Kışsatu'ş-şahâfeti'l-'Arabiyye*. Bağdat, 1967.
- Hartmann, Martin vd. *el-Ceride evi'ş-şahâfe 'inde'l-Müslimîn*. çev. İbrahim Hürşid - Abdülhamid Yunus. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Lubnânî, 1984.
- Hasan, Abbas. *el-Luğa ve'n-Nahv beyne'l-kadîm ve'l-hadîs*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1966.
- Hasan, Muhammed Kâmil. *el-Luğatu'l-'Arabiyyetu'l-Mu'âşira*. Kahire: Daru'l-Ma'ârif, ts.
- Heykel, Ahmed. *Taţavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısr*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 6. Basım, 1994.

- Hilâl, Muhammed Ğuneymî. *en-Nakdu'l-edebiyu'l-ħadîş*. Kahire: Nahđatu Mışr, 1997.
- Hilâl, Muhammed Ğuneymî. *er-Rûmantikiyye*. Kahire: Dâru'n-Nahda, 1995.
- Hitti, Philip Khuri. *History of the Arabs*. New York: Palgrave Macmillian, 2002.
- Hodgson, Marshall G. S. *İslam'ın Serüveni*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Hourani, Albert. *Çağdaş Arap Düşüncesi*. çev. Latif Boyacı. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Hourani, Albert. *Syria and Lebanon*. Londra, 1946.
- Hüseyn, Muhammed. *el-İtticâhu'l-vaţaniyye fi'l-edebi'l-mu'âşır*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-âdâb, 3. Basım, 1980.
- İbn Ğaldûn, Veliyyuddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Muħaddimetu İbn Ğaldûn*. thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş. 2 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Belġî, 2004.
- İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed el-HaneŖi. *Bedâ'ı'u'z-zuhûr fi veķâ'ı'i'd-duhûr*. 5 Cilt. Kahire, 1975.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirasları: Mehmed Ali Paşa'dan Günümüze Basılı Türk Kültürü Bibliyografyası ve Bir Deđerlendirme*. İstanbul: IRCICA, 2006.
- İhtiyâr, Usâme. "Muţrân (Ğalîl)". *el-Mevsû'atu'l-'Arabiyye*. C. 18. Dımaşk, 2007.
- İnayet, Hamid. *Arap Siyasî Düşüncesinin Seyri*. İstanbul: Yöneliř Yayınları, 1991.
- İshakoğlu, Ömer. "Sayrafî, Hasan Kâmil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/475-476. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- el-İskenderî, Ahmed vd. *el-Mufaşşal fi târiġi'l-edebi'l-'Arabî*. Beyrut, 1414/1994.
- el-İskenderî, Ahmed - 'Anânî, Mustafa. *el-Vesîť fi'l-edebi'l-'Arabî ve târiġihi*. Kahire: Matba'atu'l-Ma'ârif, 5. Basım, 1343.
- Jankowski, James. *Egypt: A Short History*. Oxford, 2000.
- Jayyusi, Salma Khadra. "Modernist Poetry in Arabic". *Modern Arabic Literature*. ed. M.M. Badawi. New York: Cambridge University Press, 1997.
- Ķabbiř, Aġmed. *Târîġu'ş-şiri'l-'Arabiyyi'l-ħadîş*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1971.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal. "Bârûdî, Mahmud Sâmi Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 09 Aralık 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/barudi-mahmud-sami-pasa>
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*. Ankara, 2007.
- el-Ķaţť, Abdulkâdir. *el-İtticâhu'l-vidcânî fi'ş-şiri'l-'Arabiyyi'l-mu'âşır*. Kahire: Mektebetu'ş-Şebâb, 1988.
- Ķaţťûs, Bessâm. *Vaġdetu'l-ķařide fi'n-naķdi'l-'Arabiyyi'l-ħadîş*. Amman: Mektebetu'l-Kindî, 2014.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemu'l-mu'ellifin: Terâcimu muřannifi'l-kutubi'l-'Arabiyye*. 15 Cilt. Beyrut: Daru ihyai't-turasî'l-'Arabi, 1957.
- Kefeli, Emel. *Batı Edebiyatında Akımlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Kerrû, Ebu'l-Kâsim Muhammed. *Dirâsât fi'l-edeb ve'n-naķd*. Sûse/Tunus: Dâru'l-ma'ârif, 1990.
- el-Kettânî, Muhammed. *eş-Şirâ' beyne'l-ķadîm ve'l-cedîd fi'l-edebi'l-'Arabiyyi'l-ħadîş*. 2 Cilt. Amman: Dâru's-Seķâfe, 1982.
- Khouri, Mounah A. - Algar, Hamid. *An Anthology of Modern Arabic Poetry*. Londra: Universty of California Press, 1975.
- el-Kîlânî, Necîb. *el-İslâmiyye ve'l-meżâhibu'l-edebiyye*. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1987.

- Kramers, J.H. "Hidiv". *Mûcez dâireti'l-ma'ârifî'l-İslâmiyye*. C. 15. Merkezu'-ş-Şarika li'l-İbdai'l-Fikri, 1998.
- Kramers, J.H. "Mısır". *MEB İslam Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- Kut, Turgut. "Bulak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Mart 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bulak#2-bulak-matbaasi>
- Lane, Edward William. *An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians*. London, 1902.
- Maṭlûb, Ahmed. *Dirâsât belâğîyye ve nakdiyye*. Bağdat: Dâru'l-Hurriyye, 1980.
- el-Mâzinî, İbrâhîm Abdulkâdir. *eş-Şî'r: Gâyâtuhu ve vesâituh*. Kahire: Hindâvî, 2012.
- el-Mâzinî, İbrâhîm Abdulkâdir. *Şî'ru Hâfız*. Kahire: Hindâvî, 2013.
- el-Mâzinî, İbrâhîm Abdulkâdir. *Dîvânü'l-Mâzinî*. Kahire: Hindâvî, 2013.
- el-Mâzinî, İbrâhîm Abdulkâdir. *Hâşâdu'l-heşîm*. Kahire: Hindâvî, 2010.
- Mecdî, Şâlih. *Dîvânü'l-merḥum es-Seyyid Şâlih Mecdî Beg*. Bulak, 1311.
- Mektebî, Nezîr Muhammed. *el-Fuşḥâ fi muvâceheti't-teḥaddiyât*. Beyrut: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslamiyye, 1991.
- Mendûr, Muhammed. *eş-Şî'ru'l-Mıṣrî ba'de Şevkî*. Kahire, 1954.
- Merad, Alı. "İslah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Mart 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/islah#1-kavramin-icerigi-ortaya-cikisi-ve-gelismesi>
- el-Merşafî, Hüseyin b. Ahmed. *el-Vesîletü'l-edebîyye ile'l-'ulûmî'l-'Arabiyye*. thk. Abdulaziz ed-Desûkî. 2 Cilt. İskenderiyye: el-Hey'etu'l-Mıṣriyyeti'l-'Âmme li'l-Kutub, 1982.
- Moreh, Shmuel. *Modern Arabic Poetry 1800-1970*. Leiden, 1976.
- Mucâhid, Muhammed Zekî. *el-A'lâmu'-ş-şarkîyye*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ğarb el-İslâmî, 2. Basım, 1994.
- el-Muḥâmî, Muhammed Ferîd Beg. *Târîḫü'd-devleti'l-'aliyyeti'l-'Usmâniyye*. Kahire: Hindâvî, 2014.
- Muruvve, Edîb. *eş-Şahâfetu'l-'Arabiyye neş'etuhâ ve teṭavvuruhâ*. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, 1961.
- Mustafa, İbrahim. *İhyâu'n-Naḥv*. Kahire: Hindâvî, 2014.
- Muṭrân, Ḥalîl. *Dîvânü'l-Ḥalîl*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru Mârun 'Abûd, 1977.
- en-Nedvî, Muhammed Vâdiḥ Reşîd. *A'lâmu'l-edebî'l-'Arabî fi'l-'aşrî'l-ḥadîş*. Hindistan: Dâru'r-Reşîd, 2009.
- Nutku, Özdemir. *Dram Sanatı*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 4. Basım, 2001.
- Nu'ayme, Mîḥâil. *el-Ğırbâl*. Beyrut: Nobel, 15. Basım, 1991.
- Osman, Nağm Asım. *er-Rûmansîyye*. Suriye: el-Merkezu'd-Dirâsâtu'l-İslâmiyye, 1996.
- Özdemir, Yılmaz. "Halîl Muṭrân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Ocak 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/halil-mutran>
- Palmer, Alan. *Bir Çöküşün Yeni Tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nun Son 300 Yılı*. çev. Belkıs Dışbudak Çorakçı. İstanbul, 1995.
- Râfi'î, Abdurrahman. *Şu'arâu'l-vaṭaniyye*. Kahire: Hindâvî, 3. Basım, 2020.
- er-Râfi'î, Mustafâ Sâdik. *Vaḫyü'l- kalem*. Kahire: Hindâvî, 2014.
- er-Rifâ'î, Şemsuddîn. *Târîḫü'-ş-şihâfeti's-Sûriyye ve'l-Lübnâniyye*. Paris: Menşurât Esmâr, 2006.
- Sâbâ, İsa Miḥâil. *eş-Şeyḫ İbrâhîm el-Yazıcı*. Beyrut: Dâru'l-Ma'arif, 1955.

- Şallâbî, Ali Muhammed. *ed-Devletu'l-‘Usmâniyye ‘avâmilu'n-nuhûd ve esbâbu's-sukût*. Beyrut, 2001.
- Savran, Ahmet. 19. YY. *Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991.
- es-Sekkût, Hamdî - Jones, Marsden. *A‘lâmu'l-edebi'l-mu‘âşır fi Mısr*. 3 Cilt. Kahire, 1980.
- Seyyid Muhammed es-Seyyid. “Mısır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30 Mayıs 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/misir#5-osmanli-donemi>
- el-Shayyal, Gamal el-Din. “Historiography in Egypt in the Nineteenth Century”. *Historians of the Middle East*. ed. Bernard Lewis, P. M. Holt. London: Oxford University Press, 1962.
- Simms, Brendan. “Britain and Napoleon”. *Napoleon and Europe*. ed. Philip G. Dwyer. Harlow, 2001.
- Sinoué, Gilbert. *Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Son Firavun*. çev. Ali Cevat Akkoyunlu. İstanbul, 1999.
- Soysal, İsmail. *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 3. Basım, 1999.
- eş-Şâbbî, Ebu'l-Kâsım. *Dîvânu Ebi'l-Kâsım eş-Şâbbî*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-‘ilmiyye, 4. Basım, 2005.
- Şa‘râvî, Abdulmu‘tî. *en-Nakdu'l-edebî ‘inde'l-‘İğriğ ve'r-Rûmân*. Kahire: Mektebetu'l-Enclû'l-Mışriyye, 1994.
- Şerâre, ‘Abdullatîf. *Ma‘ârik edebiyeye kadîme ve mu‘âşıra*. Beyrut: Dâru'l ‘ilm li'l-melâyîn, 1984.
- Şeşen, Ramazan. “Ahmed Şevki”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Aralık 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-sevki>
- Şevkî, Ahmed. *eş-Şevkiyyât*. 4 Cilt. İngiltere: Hindâvî, 2020.
- Şeyhu, Louis. *Târîhu fenni't-‘tibâ‘ati fi'l-meşriğ*. Beyrut: Dâru'l-Maşriğ, 2. Basım, 1995.
- Şihâbuddîn, Muhammed. *Dîvânu Muhammed Şihâbuddîn*. Mısır, 1377.
- Şükrî, Abdurrahman. *Dirâsât fi'ş-şiri'l-Arabî*. Kahire: ed-Dâru'l-Mışriyyetu'l-Lubnâniyye, 1994.
- Şükrî, Abdurrahman. *Dîvânu ‘Abdirrahman Şukrî*. Kahire: Hindâvî, 2015.
- et-‘Tahtâvî, Rifâ‘a Râfî‘. *Tahtâvî'l-ibrîz fi telhîsi bârîz*. Kahire: Hindâvî, 2011.
- ‘Tarrâzî, Filib dî. *Târîhu'ş-şihâfeti'l-Arabiyye*. 4 Cilt. Beyrut, 1913.
- Tuzcu, Kemal. “Mısırlı Neo-Klasik Şairler”. *Nüsha Dergisi* 2/5 (2002), 107-129.
- Ubeyd, Ahmed. *Meşâhîru şu‘arâ‘i'l-‘aşır fi'l-aqtâri'l-Arabiyye selâse: Mısır, Suriye ve'l-‘Irak*. Dimaşk: Matbaatu't-terakkî, 1922.
- Ürün, Ahmet Kazım. *Modern Arap Edebiyatı*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2. Basım, 2018.
- Vehbe, Mecdî - el-Mühendis, Kâmil. *Mu‘cemu'l-muşalahâti'l-Arabiyye fi'l-luğa ve'l-edeb*. Beyrut, 1984.
- Yakûb, Emîl Bedî‘ - ‘Asî, Mîşal. *el-Mu‘cemu'l-mufaşşal fi'l-luğa ve'l-edeb*. 2 Cilt. Beyrut, 1987.
- Yalar, Mehmet. “Ebû Şâdî, Ahmed Zekî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Ocak 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-sadi-ahmed-zeki>
- Yalar, Mehmet. “Halil Mutran ve Romantik Edebi Kişiliği”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 47-66. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/162905>
- Yalar, Mehmet. *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*. Bursa: Emin Yayınları, 2009.
- Yalar, Mehmet. *Modern Arap Şiiri*. Bursa: Arasta Yayınları, 2003.

- Yazıcı, Hüseyin. “Hâfiz İbrâhim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 03 Temmuz 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hafiz-ibrahim>
- Yetkin, Suut Kemal. *Edebiyatta Akımlar*. İstanbul, 1967.
- Yorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. çev. Nilüfer Epçeli. İstanbul, 2005.
- Zavalsız, Halit. “Akkād, Abbas Mahmûd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/267-269. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Zeydân, Corcî. *Târîhu âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hilâl, ts.
- Zeydân, Corcî. *Terâcimu meşâhîri's-şarq*. 2 Cilt. Kahire: Hindâvî, 2017.
- Zeyyât, Ahmed Hasan. *Târîhu'l-'edebi'l-'Arabî*. Beyrut, 2001.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn. *el-A'âm: Qâmûsü terâcim*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâ'yîn, 15. Basım, 2002.
- <https://www.hindawi.org/contributors/59095370/>. “Bış Fâris”. Erişim 29 Ekim 2022.
- <https://www.hindawi.org/contributors/59095370/>